

ՄԵԼԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարւան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мпакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տ է Լ Ե Ք Օ Ն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ առն օրերից):

Յայտարարութիւն ընդունվում է առն՝ լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տ է Լ Ե Ք Օ Ն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Կիրակնօրեայ գրոյց.
Մատենագրութիւն. Նամակ Գանձակի դաւա-
նից. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒ-
թիւն. Արտաքին լուրեր. — ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.
Մանրանկար — ՀԵՌԱՅԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱ-
րութիւններ. — ԲԱՆԱՍԻՄԱԿԱՆ. Կեանքի վե-
պեր:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԻՐԱԿԵՐԵԱՅ ԶՐՈՅՑ

Մի ժամանակ կար, երբ մեզանում գործում
էր մի ամբողջ դասակարգ, որի վրա բնական
էր պարտաւորութիւնների մի մեծ բեռն. եւ
այսուամբ եւ հայ ուսուցիչների մասին Յիշում
էք. զի դուք թէ քաղաքում՝ ձեզ հանդիպում
էին երիտասարդ մարդիկ, որոնք ունէին մի
առանձին ճակատագիր, մի առանձին տիպ,
եթէ կամենում էք—նոյն իսկ առանձին դէմք:

Հայ ուսուցիչը այժմ անցնալի պատկեր է,
անհետացած դէմք. եւ չեմ կարող ցոյց տալ
ձեզ մեր զբաղմունքների մէջ մի այնպիսի
գեղարուեստական երկ, որի մէջ յաւերժացած
լինէր այդ դէմքը՝ իր ինքնատիպ, բնորոշ գծե-
րով. Բայց հօ յիշում էք նրան: Միշտ անապա-
հով վաղվայ օրի համար. միշտ եւ թարգման
բաղդի պատահականութիւններին, այսօր այս-
տեղ հազիւ մի բոյն տաքացրած իր համար,
իսկ վաղը չլսողական մի այնպիսի անկիւն, որի
մասին նա երազել անգամ չէր կարող:

Նա գնում էր, անում էր. եւ ինչքան էր աս-
նում. իր գոյութիւնը հասկանալի, արդարացի,
բնական դարձնելու համար նա շատ քրտինք
էր թափում. իր փոքրիկ, չնչին ոտների հոգը
ինքը պիտի տեսներ. ներկայացում կը տար,
«աւետիք» ման կը դար, ժողովարարութիւն

կանէր, աղա բարեբարին կը դիմէր, վերջապէս
ամեն ջանք ու աշխատութիւն կը գործադրէր,
որպէս զի դպրոցը պահիլի եւ դպրոցի հետ էլ
ինքը պահիլի. Վարդ ու մանուշակ չնտ ու
չնտ հաղորդակցւում էին հայ վարժապետի ճա-
նապարհի վրա: Յաճախ մեծ ընտանիքով բեռ-
նաւորված՝ նա մի դարձանալի յուսով, անհո-
գութեամբ, մի մարտիրոսական երկայնամտութե-
թեամբ տանում էր իր խաչը. Զրկանքներ էին
սպասում նրան ամեն տեղ. այսօր մի աղա, վաղը
մի հոգաբարձու, երրորդ օրը թեմական
տեսուչը կարող էին նրան «բարի ճանապարհ»
ասել. եւ ինչ կարող էր նա անել. Ոյժ չունէր,
բոլոր իրաւունքները ճանապարհորդների կողմի
էր. Ո՛վ գիտէ, որքան եւ որքան ապուրիւններ
են միտում այժմ էլ հայ ժողովրդի վրա հայ ու-
սուցչի ոտներիցից...

Եւ ուսուցիչը, այնուամենայնիւ, տանում էր
իր պարտաւորութիւնները. նա մի կուտուրա-
կան գործուն էր մեր ժողովրդի մէջ. Պէտք էր
գիւղում բողբոջ անիրաւութեան դէմ—հայ
ուսուցիչն էր բողբոջող. պէտք էր գիւղը, լը-
րագիր տարածել—հայ ուսուցիչն պարտքն էր
դա. պէտք էր խօսել հասարակական հարցերի
մասին, լուսաբանել գիւղական համայնքի, ե-
կեղեցու կարիքներն ու ցաւերը. — ուրիշ մարդ
չը կար, բացի հայ ուսուցչից: Փաղցած փորով,
յո՛ւրախ գլուխով չորեքով, փայտը ձեռքին, նա
խօսում էր փողոցներում, ժողովներում, ամեն
տեղ, ուր հնարաւոր է. եւ խօսում էր իր ցա-
ւի մասին—ժողովրդական կրթութեան, ժողո-
ւրդի տգիտութեան մասին: Միշտ հնչում էր
այդ խօսքը. անտարբեր հասարակութիւնը կա-
մայա-կամայ լսում էր, կամայ-կամայ մի բան
անում էր:

Բայց ինչ վերաբերմունք կար մեզանում
դէպի այդ անհնազանդ, աննկատելի, դառն ճա-
կատագրից կամացուկ, անձայն հեծեծող հերոս-

աւ: «Հայ վարժապետ» — դա մի արհեստա-
կան անուն էր մեր բարձր դասակարգերի, մեր
«ճարված-արաքվածների» համար: Հասարակ
ժողովուրդը վարժապետին իր ծառան էր հա-
մարում եւ վարվում էր նրա հետ այնպէս,
ինչպէս վարվել կարելի է մի վարձկան նախ-
արածի հետ: Դա հասկանալի է. հասարակ
ժողովուրդը հին օրերի տիրացուներին, խա-
լիֆաներին էր տեսնում վարժապետի անձնա-
ւորութեան մէջ. իսկ հին օրերի մեր մանկա-
վարները, հօ գիտէք, ապրում եւ գործում
էին իրենց մեծերի ստրուկ, այժմ տնկած նրանց
չնորհներին, հասարակաց «նորոգութեան»: Եթէ
հասարակ ժողովուրդը այդպէս էր նայում վար-
ժապետին, կրկնում ենք, դա հասկանալի էր:
Բայց մեր հասարակութեան կրթված, կուր-
տուրական տարրերը, Այդտեղ էլ նոյն վերա-
բերմունքը, այդտեղ էլ նոյն արհեստարհոտ
նայուածքը այն մարդկանց վրա, որոնք աղ-
քատ ու անճար էին, բայց մի մի համեստ ու
փոքրիկ ճրագներ էին, չըղուն լոյսեր... Նոյն
իսկ այն իշխանութիւնը, որին ենթարկված էր
հայ ուսուցիչը, այսինքն հոգեւոր իշխանու-
թիւնը, աւելի բարձր, աւելի մարդավայել հաս-
կացողութիւն չունէր այդ անխնայ վատակա-
ւորների մասին. ինչքան չեն կրել հայ ուսու-
ցիչները առաջնորդների, յաջորդների, քահա-
նաների փայտակալ կամակալութիւններից:
Հաւատացած եմ, որ մի ամբողջ մարտիրոսա-
գրութիւն կարելի է կազմել, եթէ մի տեղ
հաւաքվեն հայ ուսուցչի զրկանքները, նրա
տարած վերաբերմունքները, նրա կեանքի թու-
ն ու սուրբ...

Բայց ինչու համար են այս յիշողութիւննե-
րը, — կը հարցնէք դուք, ընթերցող:
Անցնալով յիշել միշտ լաւ է: Այդ միջոցով
միայն դուք կարող էք իմանալ—կանգնած էք,
բարացած էք թէ գնում էք դէպի առաջ. երէկ

եւ այսօր անցնում ենք հօ միայն ժամանակը
չենք չափում: Ո՛չ, մեզ յուզում է այն հարցը, թէ
ինչ էինք երէկ եւ ինչ ենք այսօր: Յիշում էք,
բանաստեղծը, վիճակի ամբողջ դառնութիւնը,
ամբողջ յուսահատական գրութիւնը ներկա-
յացնելու համար, ասում էր.

«Միայն մեր խեղճ կեանքը չունի ոչինչ նոր,
ինչ երէկը կրկնվում է միշտ այսօր»:
Այո, տարափելի է վիճակը, երբ երէկը միշտ
կրկնվում է, երբ երէկվայ եւ այսօրվայ մէջ
ոչինչ տարբերութիւն չէք գտնում:

Անա ինչու համար եւ ինչեցնում եմ ձեզ ան-
ցալի դէմք դարձած հայ ուսուցչի վիճակը:
Երէկ այնպէս էր. իսկ այսօր. Երկու ջուխտ
ու մի կենտ մարդիկ են մնացել այն դասա-
կարգից: Բայց նրանց վրա ծանրացած է հայ
ուսուցչի աւանդական ճակատագիրը:

Անա ուսումնական տարվայ փոխքն է: Բայց
հենց այժմ կարգադրութիւն են անում, որ թե-
մական դպրոցների տեսուչները վարժապետներ
լինեն: Պէտք է, որեւի, հեռանան աշխարհա-
կան տեսուչներից. կարող է պատահել, որ շատ
ուսուցիչներ էլ չը կամենան իշխման իրա-
զօրութիւններով բռնաւորված վարժապետնե-
րին ենթարկվել: Շատ կարելի է, որ լինեն շա-
տերը, որոնք ուրիշ շատ շատերի նման աւելի
լաւ համարեն նախաձեռններում մէջը ծնել,
քան աստուածաբաններին շողորթելով ու-
սուցչի տեղ ունենալ: Այդ մասին չեն մտածել,
աւելորդ է. վաղը, անպատեճաբի մէկին, բաց
կը լինի ամենքի համար «բարի ճանապարհ»
սկզբունքը. այսօր պահում եմ ձեզ, վաղը ար-
ձակում, ապրիլ ինչպէս ուզում եմ...

Հինգ տարի է, ներքինեան դպրոցի տեսուչ
է պ. Ս. Բալալեան: Միթէ վայել էր, որ նրան
վաղորդ, մի քանի ամիս առաջ, իմաց տային
որ նա այլ եւս հարկաւոր չէ: Միթէ դուռար
էր իմանալ, որ նա իր աշխատանքով ապրող

ԲԱՆԱՍԻՄԱԿԱՆ

ԿԵԱՆՔԻ ՎԵՊԵՐԸ

Հին առեղծուածը
(Առաջադիւն տեղ)

Կեանքն իր լայն, իր տիեզերական առժամը
գեղեցիկ է արդեօք եւ արժէ այն վայելելու
համար գոյութեան կուռք ամբողջ տարիներ
մաքառել, արժէ արդեօք լարել կենսական
բոլոր ուժերը, հոգու ու մտքի ամբողջ կորու-
ղութիւնը՝ ձեռք բերելու ըմպելով լի բաժակ,
դէպի որը մարդիկ սեկնում են իրանց ջղայնա-
բար ցնցվող բազուկները, իրանց պապական
չրթունքները առանց իմանալու, թէ նրա տա-
կը ինչ է թաղանթի մէջ, թէ մեղր, եւ որը
վայելելուց յետոյ էլ՝ դեռ ոչ մի ծարաւ չէ յա-
գեցել:

«Կեանքը զարհուրելի է եւ չարժէ ապրել
իսկ», ասել է դարասոր յոռետեսութիւնը,
որ մարդկային գոյութիւնն իր բոլոր բարդ ե-
րեւոյթներով, իր ցաւերով ու երջանկութեամբ,
բոլոր ուժերը, հոգու ու մտքի ամբողջ կորու-
ղութիւնը՝ ձեռք բերելու ըմպելով լի բաժակ,
դէպի որը մարդիկ սեկնում են իրանց ջղայնա-
բար ցնցվող բազուկները, իրանց պապական
չրթունքները առանց իմանալու, թէ նրա տա-
կը ինչ է թաղանթի մէջ, թէ մեղր, եւ որը
վայելելուց յետոյ էլ՝ դեռ ոչ մի ծարաւ չէ յա-
գեցել:

Գեանքը զարհուրելի է եւ չարժէ ապրել
իսկ», ասել է դարասոր յոռետեսութիւնը,
որ մարդկային գոյութիւնն իր բոլոր բարդ ե-
րեւոյթներով, իր ցաւերով ու երջանկութեամբ,
բոլոր ուժերը, հոգու ու մտքի ամբողջ կորու-
ղութիւնը՝ ձեռք բերելու ըմպելով լի բաժակ,
դէպի որը մարդիկ սեկնում են իրանց ջղայնա-
բար ցնցվող բազուկները, իրանց պապական
չրթունքները առանց իմանալու, թէ նրա տա-
կը ինչ է թաղանթի մէջ, թէ մեղր, եւ որը
վայելելուց յետոյ էլ՝ դեռ ոչ մի ծարաւ չէ յա-
գեցել:

զերական համբգի մէջ հնչեցնելով մերթ ու-
րախութեան եւ մեծ մասամբ խորին ցաւի
կեւէջներ:

Բայց միթէ յիշաւի կեանքը զարհուրելի է,
միթէ մարդկային գոյութիւնն այդ աստիճան
սեւ է. անա դարասոր անեղծուածը, որը լու-
ծել անհնար է, քանի որ դարերն ու նախա-
պաշարմունքները, կոսմոսներն ու թիւր հակա-
ցողութիւնները ծոռեղ, այնպիսի են կեանք-
ի իսկական պատկերը. եւ ժամանակակից
հասարակական կարգերն ու հաստատութիւն-
ները, շատ անգամ արդեւայ այդ հին օրերի
գնաճախով թիրախացրելով իրենցինքն, անհնար
են դարձնում տեսնել մարդկային կեանքն ան-
պէս, ինչպէս որ նա պէտք է լինէր, ինչպէս
որ նա կարող էր լինել ծննդութեան այս-
պիսով խուսափում է մեզանից եւ թաղանթի
թիրախացրելով մտաւարկի տակ, որ
մարդիկ իրանք են անգող թանձրացրել, ան-
թափանցիկ են դարձել: Շատ քիչ անգամ ա-
րեւի մի զօրեղ փայլ, կայծակի մի շրջուցիչ
բոցավառութիւն վայրկեանապէս լուսաւորում է
հասարակական կեանքի մի կողմը, ցոյց է
տալիս անդիլ վերքեր, ցնցող, յուզիչ տեսա-
րանքներ, ապա կրկին ամեն ինչ ծածկվում է,
ամեն ինչ ընդունում է իր սովորական կեր-
պարանքը եւ իրենք ընթանում են առաջվայ
կարգով, յամբաքայլ, միակերպ, որովհետեւ
խաւարը դեռ շատ է թանձր...

Իր արտաքին միակերպութեամբ հանդերձ
մարդկային կեանքը սակայն լայն է, որպէս
անեղծ ծովը, եւ նրա յեղեղունները բազմա-
պիսի են ու լայնածաւալ, որպէս ծովի հօկա-
յական յորձանքները. ինչպէս մի հայեացքով
անհնարին է ընդգրկել ջրերի բոլոր գալա-
րութիւնը, նրա անթիւ կոհակների մասը ու
մեծ պտույտները, նոյնպէս ամենաբազմա-
կայութիւնն անգամ անկարող է պատկերաց-
նել մարդկային կեանքի բարձրագոյն երեւոյթ-
ները, յարատեւ շարժում, յարատեւ անհանգիստ
նրա ծփանքները, որոնք իրանց մութ ծալքե-
րում օրորում են մերթ խնդ, մերթ հեծեծանք,
մերթ արցունք, մերթ ծիծաղ, անհնար ու

խելագարութիւն, խօսական ցնորքներ ու գիւ-
թիչ երազներ, սեւ ոճիրներ եւ վեհ գործեր:
Ծովը մեզ պատկերանում է կամ խողոված ա-
հեղ փոթորիկից, երբ ուռած ալիքները, ինչպէս
ցաւատանջ էակներ, լեռնանում, փայտատ են
տալիս անհիւրընկալ անդունդներից եւ, վեր-
դէպի երկինքը ձգվելով, համարում են ի-
րանց քոյր ամպերի հետ, կախվում են նրանց
փէշերից, ասեւ ուզում են փախչել տառա-
պալից երկրից դէպի աղաւթ անհունութիւն.
Կամ մենք տեսնում ենք ծովը ինչպէս մեղկ
վայելքներից յղճաբան մի տուփու գեղեցկու-
նի, որ նախընտր օրորվում է երկրի գրկում
անդորր նիւրով, իր լայնարձակ, խոսուն փէշե-
րի տակ թաղանթի մէջ անքան աշխարհներ, այն-
քան կեանքներ, այնքան գաղտնիքներ. նման
ծովին՝ մարդկային կեանքը մեզ ցոյց է տալիս
իր ծայրայեղութիւնները, իր անօրինակ, իր
հսկայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ
է անգամ որոտմունքով խաչնում: Բայց կեանք
ի ծովին էլ մի նախանձառ եռանդով իր ար-
հակայ ալիքներով, կրքերի փոթորիկով ի-
րար բաղխվող հօգրների պայքարը. կամ վեհ
հոգիների ըմբոստ ցնցումները, որոնք երբեմն
զըրզում են երկիրը եւ անտարբեր ականջներ

Բնորոշ է ընտանիքը, հետևաբար պիտի իր համար մի ուրիշ պաշտոն գտնէ, որպէս զի ապրէ: Դժուար էր, այն, այդքան հասարակ բաները հասկանալը. բայց ինչ հարկաւոր է: Հայ ուսուցիչը... Ո՞վ է մտածում նրա պատուի, նրա ապրուստի մասին. կարելի է ամենայն հնչողութեամբ ընտել նրա օձիքից եւ մի քանի փողոց շարտեր:

Այսպէս է ճակատագիրը: Աւելացնենք—այն մարդկանց ճակատագիրը, որոնք ուսուցիչ են, բայց գիտեն պահպանել իրանց պատիւը, որոնք մեծերի առջ քաղաքակրթութիւնը, փարպաների փէշերին քամակելով չեն իրանց տեղը պահպանում, այլ իրանց ազնիւ աշխատանքի միջոցով ձեռք բերած իրաւունքն են իրանց գէշը համարում:

Դուք արդէն գիտէք, որ ուսումնական տարվայ վերջում երեւանի թեմական դպրոցից արձակվեցին ուսուցիչներ. բայց էլ միայն իր համայնքի օգնությամբ այդ վճարը «Հարազատների» վերաբերմամբ այդքան հոգատարութիւն... Իսկ ոչ-հարազատներին կարելի է ուսումնական տարվայ սկզբին, յանկարծակի, դուրս քշել...

Անմեղ եւս դու, ազնիւ ու պատուաճանաչ հայ ուսուցիչ ճակատագիր...

Լ.

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Ք Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

I

„Superstitions Politiques et Phénomènes Sociaux“, par Henri Dagan.

Պ. Հանրի Դագան իր «Քաղաքական նախապաշարունակներ եւ հասարակական երեւոյթներ» գեղեցիկ ու խիզախ գործով իրաւունք ունի բոլոր ուղիղ մարդկանց յարգանքին:

Հեղինակը յոռաջարկն մէջ ցոյց կուտայ, թէ ինչ է իր նպատակակէտը:

«Այս գիրքը կրկին նպատակ ունի.

1) Վերաբնիկ մէկ քանին քաղաքական եւ հասարակական այն գաղափարներուն, որ ակնհայտ առարկան կը կազմեն վիճաբանութիւններու եւ հանրային կռիւներու:

2) Դնել պատճառներու, արդիւններու եւ հետեւանքներու տեսակէտով մեր ժամանակին էն կարեւոր ընկերային երեւոյթները:

Ու պ. Դագան կը խօսի կենսաբանութեան, յեղափոխութեան, արդարութեան, ազատութեան, հայրենիքի վրա: Կը քննէ նմանապէս երկրագործական հարցը եւ տնտեսական դրութիւնները, բնակչութեան նուազումը եւ անոր պատճառները, ալքոլականութիւնը եւ առաջարկուած դարմանները: Ախարկներ կը ձգէ գործադուլի եւ անոր բուն շարժառիթներուն վրա:

Գիրքը ծայրէ ի ծայր զօրկամաններով եւ վկայութիւններով լեցուն է. հեղինակը, որպէս զի ընթերցողին դիրքութիւնը տայ ազատ համոզում գոյացնել խոստում խնդիրներու մասին, իր դատողութիւններուն, վճիռներուն ջով զետեղած է հակառակ պատճառաբանութիւններն ու վճիռները:

Պ. Դագան կատարած է պարզապէս գիտունի գործ. իր աշխատութիւնը վերին աստիճանի հրահանգիչ է, ու կարծէ որ լուրջ ընթերցողներէ չը խրտոզող ամեն մարդ կարողայ գայն:

Յառաջաբանին մէջ պ. Դագան հետեւեալ խօսքերը կ'աւելցնէ, որ կերպով մը մարդը գրքին մէջ յրովմ մտածումը կը մերկայանն:

«Նպատակս քիչ մը ճշդութիւն եւ պայծառութիւն րեւել է: Ես ոչ արդարութիւնը, ոչ յեղափոխութիւնը, ոչ հայրենիքը, ոչ ազատութիւնը կը պաշտպանեմ: Որովհետեւ այսօր շատ անկի դժուար է լաւ ճանչնալ ինչ են իրապէս արդարութիւնը կամ յեղափոխութիւնը, հայրենիքը կամ ազատութիւնը՝ քան զանոնք պայծառները:

Ընթերցողէն թոյլտուութիւն կը խնդրեմ յիշատակելու նաեւ յառաջաբանին վերջին տողերը:

«Խորհրդածութիւնը, ուսումնասիրութիւնը, փորձառութիւնը եւ մեր դարուն ամենէն կարեւոր ու ամենէն նուազ ուսումնասիրուած հասարակական փաստերու մասնակի ծանօթութիւնը մեզի ապացուցին, թէ սիրոյ կրօնքը խնդ ձեռնարկ մըն է: Չուտ քրիստոնէութիւնը յամբ ու երկիւղած ինքնապաշտութիւն մըն է: Սէրը արդէն պէտք չունի վարդապետանալու (dogmatiser). անիկա նոյնքան յաւիտենական ու նոյնքան անհրաժեշտ է, որքան ատելութիւնը՝ որ ստուերի մը պէս իրեն կապուած է:

...Մէկ խօսքով ոչ աշխարհական բարոյական եւ ոչ քրիստոնէայ աւետարան:

—Հապա ինչ:

—Ոչինչ: Ոչ մէկ բան, որ մեզի յիշեցնէ այդ դառն ու պատուող բաները: Չենք կրնար առանց նեցուկներու քայլել փորձել:

Ուղեցիցը պարզապէս ճշդութիւն եւ յստակութիւն րեւել, բան մը, որ ամենէն անկի կը պակսի:

Վերջապէս կը խորհիւնք, թէ մարդուն համար անկի օգտակար է ճանչնալ ու հասկնալ, քան հաւատալ ու հնազանդիլ:

Ասոնք խիզախ ու շահագրգիռ խօսքեր են, զոր կարծէր մեր ընթերցողներուն ուշադրութեանը յանձնել:

Պարբ. Զ.

Տիգրան

II

„Помощь Евреям, пострадавшим от неурожая“. Литературно-художественный сборник. 497 стр. С. Петербург, 1901 г.

«Օգնութիւն անբերրութիւնից փառված հրէաներին»—մի ահագին հատոր է՝ լուրջ բովանդակութեամբ եւ պատկերազարդ:

Ժողովածուի յօդուածներէն մի քանիսի հետ մենք, երեւի, առիթ կունենանք ծանօթացնելու ընթերցողներին (Մշակում): Առ այժմ կուզէինք միայն մի հարեւանցի գաղափար տալ նրանց այդ գրքի մասին:

Ժողովածուի նախաձեռնութիւնը եւ գրեթէ բոլոր յօդուածները պատկանում են քրիստոնէաներին:

Ժողովածուն բացվում է Վ. Կորոնելյոյի մի գեղեցիկ արձակ բանաստեղծութեամբ, — «Огонь» (Լոյսեր), — որ թափանցված է մելամաղձոտ հաւատով դէպի իդէալի յաղթանակը ապագայում, շատ հեռուոր ապագայում:

Այնուհետեւ ակադեմիկոս Եանսոնի մի միջնադէպ է պատմում իր կեանքից, — «Какъ я трусъ праздновалъ» (Ինչպէս էր լեղիս փորս ընկել):

Դարկի «Старый еврей» (Մեր հրէայ) պատկերում պատմված է հրէաների նահատակութեան մի փորձիկ էջ:

Էմիլ Չոլա տուել է մի յօդուած «Въ защиту евреевъ» (Ի պաշտպանութիւն հրէաների): Այդ յօդուածին կցած նամակը վերջանում է այս խօսքերով. «Պէտք է աշխարհիս բոլոր կողմերից մեկնվեն ձեռքեր եղբայրական սրղմումի համար, եթէ կամենում ենք թեթեւացնել մարդկային վիշտը: Միայն այն ժամանակ կը գայ խաղաղութեան արքայութիւնը»: Յօդուածի վերջում հոշակաւոր վիպասներ եւ Դրէֆֆուի համարելի պաշտպան բացականչում է. «Եւ թող Յիսուս, վերջապէս, աօր իր չափից վեր եռարդուն նախանձայոյցներին, որ ինքը ներել է հրէաներին եւ որ նրանք էլ մարդ են...»

Պրոֆէսոր Չուպով մի լուրջ յօդուած է տպել «Общества взаимопомощи въ Италіи» (Փոխադարձ օգնութեան ընկերութիւններ Իտալիայում):

Նախկին պրոֆէսոր եւ Մօսկվայի հոշակաւոր քաղաքագետ Ջիլերին նոյնպէս պաշտպան է հանդիսանում հրէաներին: «Изъ писемъ къ Н. К. Ренненкампу (въ отвѣтъ на открытыя письма о польскомъ и еврейскомъ вопросахъ, помѣщенные въ Кіевлянинъ въ 1897 г.) վերնագրով յօդուածում նա գրում է, ի միջի այլոց. «Մարդ իր արարատաւանութեան մէջ երեւակայում է իրան վրիժառու՝ Աստուծու համար: Մոռանում են, որ Քրիստոս խաչի վրա ներեց իր թշնամիներին եւ թողեց այդ պատուիրանը բոլոր իրան հաւատացողներին»:

Այնուհետեւ գալիս է Նադսոնի, — ծագումով հրէայ, բայց հոգով ռուս Նադսոնի՝ մինչեւ այժմ անտիպ ոտանաւորը: Թախծալից բանաստեղծը գիտում է այդ ոտանաւորի մէջ իր թշուառ ազգին, որից ինքը խորթ է դատաւարակիլ, եւ ասում է, որ եթէ նա, իր ազգը, այժմ էլ բաղդաւոր ու փառաւոր լինէր, ինչպէս հնումը, ինքը, նրա խորթացած զաւակը, չէր գնայ նրան ողջունելու, բայց այժմ, երբ նրա թշնամիները ամեն կողմից թշուած են նրա վրա ու յօդուած նրան, — «Թոյլ տուր եւ ինձ, — բացականչում է բանաստեղծը, — համեստօրէն կանգնել ջո մարանչողների չարքում, ճակատագրից անիրաււած ժողովուրդը»:

Ռուս ամենաշնչաւոր դարվիրոս եւ փայլուն գիտելիքի պրոֆ. Տիմիրեազով պաշտպանում է իր սիրած աշխարհայեցացը «Творчество природы и творчество человека» (Բնութեան ստեղծագործութիւնը եւ մարդու ստեղծագործութիւնը) յօդուածում:

Հոշակաւոր ռուս գիտնական եւ հայասէր Մաքսիմ Կոլվալսկիյ հաղորդում է նոր փաստեր եւ տեղեկութիւններ Ժան Ժակ Բուսսօյի մասին («Новыя данныя о Ж. Ж. Руссо»):

Լ. Մեկնի գեղեցիկ է մի պատմութեամբ տա-

ժանապարտների կեանքից. — «Ферганский Орбонотъ» (Ֆերգանեան Արծեկը):

Փոքրիկ, բայց լուրջ գիտնական աշխատութիւն է հոշակաւոր պրոֆ. Սեչենովի յօդուածը — «Участіе органовъ чувствъ въ работѣхъ ружья у зрячаго и слѣплого» (Հայտարարների մասնակցութիւնը կոյրերի եւ ոչ կոյրերի ձեռքերի աշխատանքի մէջ):

Պրոֆ. Գերիէ մի գեղեցիկ յօդուած է տուել — «Изъ исторіи вѣротерпимости» (Կրօնական համերոտութեան պատմութիւնից):

Համալսարանի հոշակ վալելով քննադատ Գէորգ Բրանդտը բնորոշում է ռուս ժողովուրդը «Россіа» (Ռուսաստան) փոքրիկ յօդուածում, որ վերջացնում է հետեւեալ խօսքերով. «Նոր հաւատաւիքների օրրան — Ռուսաստան եւ Ապագայ»:

Մեր հայրենակից Ա. Ջիվիլլեգան նոյնպէս մասնակցում է ժողովածուին «Бисмаркъ и Лассалъ» (Բիսմարկը եւ Լասալը) յօդուածով:

Դարմաւտէտի յօդուածը «Раса и Традиція» (Ցեղը եւ Աւանդութիւնը), որ տպված է թարգմանութեամբ, վերին աստիճանի հետաքրքրական է իբր նոր եւ ինքնատիպ հայեացք ցեղային առանձնատկութիւնների կատարած դերի մասին (ըստ Դարմաւտէտի, այդ դերն անշուշտ է):

Մաքսիմ Գորկիյ «Погромъ» պատկերում իր դաժան գրչով նկարագրում է մի դէպք, երբ կատաղած քրիստոնէաները յարձակվում են անպաշտպան հրէաների վրա, աւերում են նրանց գոյքը եւ կոտորում նրանց:

Մաքս Նորդսոնի յօդուածը «Сіонизмъ», որ տպված է թարգմանութեամբ, ամփոփ եւ ճիշդ գաղափար է տալիս հրէաների մէջ ծագած նոր շարժման մասին, որ կրում է «սիօնիզմ» անունը:

Ձր խօսելով Ստորոճենկոյի, Վլ. Սօլովեյի, Շչեպկինա—Կուպերնիկի, Օքսինսկու, Ստրուվէի, Տուգան Բարանսկու, Իրիյի Վեսելովսկու եւ ուրիշների յօդուածների մասին, ինչնք Գէրգէնի սրամիտ յօդուածներից մէկի արտատպութիւնը («Изъ писемъ путешественника. Во внутренности Англіи») եւ Գէրգէնի ու Տուրգենիւի մի քանի նամակների ինքնագիրները, որոնց ֆաքսիմիլէն կցված է ժողովածուի վերջում:

Կարելի է ասել, որ մի բարեգործական ժողովածու չէ այդ, այլ ուղղակի մի գրադարան: Տ. Յ.

Նոր ստացված հրատարակութիւններ. 1) բժ. Ս. Բուդուեան, «Պարիք եւ բարեգործութիւն», 85 էր. գ. 15 կ. Նոր-Նախիջևան 1901 թ. 2) Ազգային կրթարան-որրանոց ի Վիպրու. տեղեկագիր դ. տարւոյնի (1900 մարտ 1—1901 փետրուար 28) Վիէնա, 1901 թ. 3) Քաղաքի լսարանական ընկերութեան 1899—1900 և 1900—1901 տարւոյնների տեղեկագիրը. Քաղաք 1901 թ. 4) Հաշի հոգատար խնամարկութեան հոգևորականաց հայոց Նոր-Նախիջևանի եւ շրջակայ վից զիւրթէյց նորին վասն 1900 ամի, Ռոստով-Փօնի վրա 1901 թ. 5) A Catechism of Christian Instruction, according to the Doctrine of the Holy Apostolic Church of Armenia. Calcutta, 1900.

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻ ԳԱՒԱՌԻԾ

Օգոստոսի 5-ին

«Մէշա թիւրանդի...» Աւագակների ժարգուն է դա եւ նշանակում է՝ անտառը տերեւակայեց: Շատ խոր մտքեր կան այդ դարձածքի մէջ. նրանք, Կովկասի այդ վանքերները, անտառներ սպասում են ծառերի տերեւների արձակելուն, որպէս զի հնարաւորութիւն ունենան իրանց սխրագործութիւնները կատարել, արշաւել գանազան կողմեր, յարձակվել ճանապարհներով անց ու դարձ անողների վրա, կողպատել, ընդդիմացողին սպանել եւ չտապել իրանց դարձը, թնայած տեղը, բընութեան ծոցը եւ ազատ մնալ հայաժողոստիկաններից, — ահա թէ ինչ է նշանակում անտառի տերեւ արձակելը:

Բնութիւնն էլ հէնց, կարծես, գալիս է աւագակներին օգնելու, բանալով իր ծոցում խոր ձորեր, անտառի կրճեր եւ մութ անտառներ, որտեղ աւագակները ազատ շունչ են քաշում եւ գրեթէ ճոխ ապրում: Շնորհիւ աւագակների համար այդ բարեխաղաղ հանգստանքների՝ նրանց կալանաւորելը շատ դժուարութիւնների է հանդիպում. երբ յայտնվում է նրանք՝ թնայած տեղը, նրանք՝ փոխանակ անձնատուր լինելու՝ ամբարշտում են իրանց զիրքը եւ դարան մտնում ու այնտեղից սկզբում գնտակները տարաւի թափել այն աներկիւղ օստիկանների վրա, որոնք յանդէս են նրանց խաղաղութիւնը վրդովել: Այսպէս, մեր քանաճ Կովկասի բնահամ լեռները ամենայն

պատրաստակամութեամբ հիւրընկալում են իրանց անտառային ծոցում իւրաքանչիւր տարի գարնան միջից սկսած մինչեւ նոյեմբերը Նաւրեմբի, Քեարամների, Դալի-Արիների հրոսակախմբերը:

Դանձակ գետակի վերին մասի ժայռոտ լեռները, խոր-խոր ձորերը եւ տերեւախիտ անտառները մի այդպիսի երջանիկ անկիւն եւ ապահով կացարան են ներկայացնում աւագակների համար: Գետակի երկու կողմում հին հայկական աւերակ գիւղերի վրա (Գետամէջ, Մինձիալ եւ այլն, որոնց եկեղեցիները դեռ կիսաւեր դրութեան մէջ կանգուն են) տառածվել է Դաստափիւռ թուրք հասարակութիւնը, բաղկացած 36 մանր-մոնր գիւղերից: Տեղացի թուրքերին անուանում են «այրուս», մի անուն, որը շատ սաղ է գալիս սրանց կոչու ու կոպիտ վարք ու բարքին: Այս գիւղերը միշտ տուել են եւ տալիս են աւագակային եռանդուն գործիչներ. հաւատարապէս սիրալիք ընդունելութիւն են գտնում Դաստափիւռ լեռներում թէ հեռու Սախալինից փախած եւ թէ մօտիկ Զանգեզուրից կամ Զիրարայէլից վերադարձած, որոնք ուղարկվում են այդ գաւառները նահանգի ապահովագրացիայի ձեռքով իբրեւ անհանգիստ մարդիկ:

Նահանգական իշխանութիւնը այժմ գրաւված է Դաստափիւռ հասարակութիւնը մի 4—5 կէտերի վրա կենտրոնացնելու հարցով. դըրանով վերջ կը դնի աւագակաբարոյ «այրուս»ների կամայականութեանը՝ բնակութիւն հաստատելու ուր որ կամենան: Դաստափիւռ միակը չէ իր տեսակի մէջ. — Ջիվանիլի, Զինլու, Քեօլանի, Դանձակի Դարբանդ հասարակութիւնները մի քանի տասնեակ վերաբերի վրա են սփռված եւ հեռու են կանոնաւոր գիւղական համայնք կազմելու մտքից. ոչ սկզիթ ունեն եւ ոչ էլ ուսումնարան:

Ինչպէս գիշարել թշուառները — բազէ, արծիւ, եւ պատուող գաղանները — գայլ, վագր եւ այլն, այնպէս էլ դաստափիւռցի, ջինլուցի, զարբանդցի եւ քեօլանցի ձգտում է միայնակութեան, սիրում է առանձնանալ, որպէս զի կարողանայ իր մութ ցանկութիւնները իրագործել եւ ընկերին բաժին չը հանել: Կարծես մի հակապակաս կենտրոնախոյոյ օյժ ստիպում լինի սրանց միմեանցից հեռանալու: Այդ լաւ նկատել է Դանձակի պ. նահանգապետը եւ խիտ պատերիւր է Դաստափիւռի հասարակութեան՝ հաւաքվել, մի քանի գիւղեր կազմել եւ բնակութիւն հաստատել ընդ միշտ: Ձր նալած ուսումնարանական վարչութեան եռանդուն ջանքերին, որ ուսումնասիրներ բացվին այս ցիր ու ցան եղած հասարակութիւնների համար, ոչինչ չէ աջակցում, որովհետեւ այդ գիւղերի ոչ կենտրոնն է յայտնի եւ ոչ էլ ծայրերը:

Վերջին ժամանակներս երեւացել էին այստեղ թէ Միթերի եւ թէ ուրիշ տեղերից փախստականներ, որոնք չարստակ կողոպուտներ էին անում անտառներում եւ մեծ ճանապարհների վրա, ստեղծելով անհամար չարիքներ գիւղական ժողովրդի համար. օոգորական երեւոյթ էր դարձել օր ցերեկով մարդիկ կողոպուտել եւ ձերբը խելը: Բայց այս գարնանը աւագակների մէջ զգո՞ւնք ձեռքի ծագել, թըշնամացան իրար եւ սկզբին միմեանց կոտորել, մինչեղով վարակված մկների նման: Նոյնպէս էլ կոտորվում էին գլխաւոր աւագակները պրիստաւների ձեռքով: Զիվանիլի եւ Դանձակի գաւառներում պանվեցին Աղելը, Միթայէլը եւ Զէօման. վերջինս յայտնի էր իր անլուր կատաղութեամբ. դա մի արիւնախոյոյ վագր էր եւ ձեռքը ընկած զոհին՝ բացի կողոպտելուց՝ պիտի սպանէր: Այս եղեռնագործը իրան անհայտ թշնամի էր համարում հայրի հետ. նրա գաղանային կրքերին զոհ գնացող շատ ամենը արարածներ, որոնց մէջ վերջինն էին Նոր-Պաշակապ գիւղացի երկու երիտասարդներ, որոնց արիւննուշտ Զէօմին անտառումը ընտել էր եւ գիշերը տարել հեռու տեղ սրախողաղ արել: Աւագակի վերջին աւերակու դրաման դա էր. մի տափն օր չանցած իրան եւս սատակարին ամենախայտառակ կերպով. այդպիսի մահին էլ հէնց նա արժանի էր Փշացնում են աւագակներին, բայց իսպառ չէ գաղաթում աւագակութիւնը եւ առաւապական հիւրայի գլխի նման՝ մէկ սպանւածի տեղ երկու ձոր դուրս է գալիս ասպարէզ ու սկզում քստմնիկ գործը — սպանութիւն եւ կողոպուտ:

Նիկի. Գրիգորեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Թիֆլիսի թատրոնական ընկերութեան վարչութիւնը մեզ խնդրում է յայտնել ի գիտու-

Электротечатня Грузин. Изд. Т—ва, Б.-Ванская ул.